

Familjen välkomnar släktingarna som kommer på besök, 1928.

Fagfelleverdert

Sökande efter "Svenskhet" och "folket" i Smålänningens Jul under beredskapstiden (1939-1945)

Sammanfattning: Betydelse av begreppen "svenskhet" och "svensk", liksom "folket" har skiftat historiskt i medierna och i den allmänna debatten. I den här studien av den årligen utgivna tidningen Smålänningens Jul (1924-), undersöker jag hur begreppen framställdes de första trettio åren, med betoning på beredskapstiden. Studien är begränsad till en visuell och intertextuell analys av omslagen och juldikterna. Konklusionen är att "en svensk" framställs som en person från Småland, som här förstås som metonym för Sverige. Svenskarna är fria, ärliga och hårt arbetande samt firar jul på landet, inte i staden. I juletid bevarar "folket" familjetraditionerna framför firandet av Jesu födelse. Orostiderna i världen och andra världskriget framställs som en avlägsen katastrof. De krigförande länderna omnämns inte och inte heller orsakerna till kriget. Max Webers heuristiska begrepp idealtyp föreslås som verktyg för att undersöka begreppen i media idag. **Nyckelord:** jultidning, svenskhet, intertextualitet, beredskapsåren.

Eva Åsén Ekstrand

Lektor, medie- och kommunikationsvetenskap
Högskolan i Gävle (affilierad)

Eva.Ekstrand@hig.se
evaasen2@gmail.com

Så gott som dagligen diskuteras i svensk media vad svenskhet¹ är. Det brukar ske i anslutning till hätska debatter om invandringens för- och/eller nackdelar.² Efter 2015, krisåret för svensk invandringspolitik, är tonläget ofta högt, inte minst i de sociala medierna. Ordet eller prefixet svensk, eller svenne, har kommit att bli det signalord som argumentationerna rör sig kring i olika medier, ofta med en ifrågasättande underton. Så har det inte alltid varit.

Hur begreppen svenska folket och svenskhet tagit sig uttryck i medierna historiskt, är vad denna artikel handlar om, närmare bestämt i tidningen *Smålänningens Jul*. Den har ett visst fokus på beredskapstiden, men även åren före, under och efter andra världskriget

berörs. Är det då rimligt eller ens möjligt att studera en tidning, som grundar sig på en enda given tematik, i det här fallet traditionerna runt julen och julfirandet, som alltid infaller i december och har långa historiska rötter, utan att knyta an till sin samtid?

Det enkla svaret är att det näpperligen låter sig göras. Varje form för talad, skriven eller på annat sätt framställd kommunikation är oavvisligen kontextrelaterad. Samtiden slinker in i ord och meningsbyggnad, i stavning och ordval, till exempel i slang, som är tydligt tidsrelaterat (jfr «svenne»). Men med

historiens facit i hand riskerar man att peka ut tidsmarkörer som är relevanta utifrån dagens allmänna uppfattningar, och inte utifrån det sammanhang då de publicerades. Risk finns för anakronistiska felslut

Samtiden slinker in i ord och meningsbyggnad, i stavning och ordval, till exempel i slang, som är tydligt tidsrelaterat

som det gäller att undvika.

Studien är avgränsad till tidningens visuella tilltal till läsarna, genom omslagens typografi och bildsättning från tjugotalet till idag, samt den inledande juldikten och hur den är illustrerad under bered-

skapstiden. Artikeln är disponerad i en bakgrundsdel, med beskrivning av Smålänningsens förlag och vilken grundläggande idé som bar upp dess publikationer, därefter följer analysen av *Smålänningsens Jul*. En metodologisk utgångspunkt, vilken diskuteras fortlöpande, är det intertextualitetsbegrepp som pressforskaren Per Ledin använder i *Veckopressens historia del II*, från 2000. I korthet betyder det att varje text och bild kan analyseras i sitt förhållande till samtida eller historiska förhärskande samhälleliga normer.

Resultatet av analysen diskuteras slutligen i förhållande till de föreställningar som begreppen folk och svenskhet implicerar i förhållande till tidigare forskning.

Svenskheten en politisk fråga

Svenskheten, sett som ett problem, är en politisk fråga och ett forskningsområde som humanister och samhällsvetare ägnat sig åt mer eller mindre intensivt både före och efter andra världskriget. Även inom statliga utredningar har forskare medverkat, exempelvis den senaste trettio år gamla maktutredningen om integration och strukturell diskriminering (2005–2007), för att förstå de nationalistiska tendenser som följer i kölvattnet av en polariserad debatt om svenskheten i medierna. I delrapporten

*Mediernas Vi och Dom – Mediernas betydelse för den strukturella diskrimineringen*³ var utgångspunkten att ett «vi-mot-dom»-tänkande» skapar motsättningar och försvårar integrationen i det svenska samhället. Samma utgångspunkter låg till grund för *Arbetslivets (o)synliga murar*⁴ som kartlägger mekanismerna bakom samhällets strukturella och institutionella diskriminering inom arbetslivet på etniska och religiösa grunder och skapar «de andra», förstätt som icke infödda svenskar. En förnyad maktutredning har sedan länge efterlysts av medieforskare.⁵

Vad är då inbegreppet av att «vara svensk» och «svenskhet» i en historisk jämförelse? Det har inte alltid – som idag – varit ett politiskt problem. Tvärt om har det framstått som ett kollektivt värde, något att

värna om och vara stolt över. I synnerhet i orostider.

Förra sekelskiftet

Blickar man ännu längre tillbaks i tiden till den nationalromantiska perioden vid 1800-talets slut ger begreppet andra associationer. Då var svenskheten en grundbult i nationsbygget. Institutioner som Nordiska muséet och friluftsmuséet Skansen uppfördes för att tillvarata den svenska bondekulturen och dess artefakter såsom byggnader, redskap och hantverk.

Vid den tiden, slutet av 1800-talet, tilltog utgivningen av skämtpressen i landet. Kungligheterna, militärer, polis och prästerskapet häcklades friskt i den tidigaste skämttidningen, *Söndags-Nisse* (1862–1924) i ord och satiriska teckningar.⁶ Med humor och satir skulle samtidens frågor tacklas. Och politiskt stod mycket på spel.

Arbetarrörelsen hade organiserat sig i fackföreningar och socialdemokratiska förbundet bildats 1889. Det gamla bondesamhället stod på tröskeln till nya tider med krav på rösträtt och demokrati. En av de viktigaste frågorna i den politiska debatten rörde försvaret och kostnaderna för upprustningen

föranledd både av fruktan för Ryssland och det försämrade förhållandet till Norge. Något senare, en bit in på 1900-talet handlade försvarsfrågan om värnpliktens längd och en växande opinion mot för-

svarsmakten som kostade skattepengar. Efter första världskriget hade Nationernas Förbund bildats och hoten från omvärlden motiverade inte ett lika starkt försvar. När nya orostider seglar upp ute i Europa på trettioalet har dock Sverige upprättat en ny försvarsgren, flygvapnet, och värnplikten har förlängts.⁷ Även det psykologiska försvaret mobiliserades av dåvarande statsminister Per-Albin Hansson (1932–1946) i den ofta citerade uppmaningen till det svenska folket, «varen svenske» inför den annalkande faran.⁸ I ett tal på Bondens dag 1935 på Skansen framhåller han olika karaktärsdrag som det svenska folket bär: «frihetsträngtan och viljan till medbestämmande» som resulterat i «folkfrihet och demokrati».⁹ Den längtan delas såväl av allmogen som den framväxande

*"Frihetsträngtan och viljan
till medbestämmande" resulterat
i "folkfrihet och demokrati",
enligt Per-Albin Hansson*

Familjetidningen Smålännen ersatte 1924 Skämttidningen Smålännen, vars devis var Lev livet leende! Illustratör: V. Norberg, 1921.

arbetarklassen, eller som han uttryckte det: olika folkgrupper. Med det avsåg han inte det som vi idag förknippar med folkgrupper, nämligen olika etniska grupper, utan han menade jordbruksfolket och det industriarbetande folket i Sverige. Gemenskapen mellan folkgrupperna var grunden i samhället.

«Landet är ett och folket är ett, vi leva tillsammans och äro beroende av varandra.../.../».¹⁰

I Svenska Akademiens ordlista kan man idag urskilja tre huvudsakliga betydelser av «folket», dels som benämning på människor som härstammar från samma land och som i regel har samma språk, historia och kultur, dels betecknar det allmogen och arbetarklassen, i motsats till överklassen och de privilegierade, och för det tredje utgör folket massan av människor i ett land med politisk avgränsning till andra länder. Inbegreppet av folket är således kontextrelaterat.

Smålännings förlag

Samma år som den allmänna rösträtten infördes startade Smålännings förlag utgivningen av *Skämttidningen Smålännen* (1921–1924), med devisen Lev livet leende! Redaktionen låg i Stockholm och den trycktes av AB Federativ förlags tryckeri.

Skämttidningen efterträddes efter ett par år av veckotidningen *Familjetidningen Smålännen* (1924–1962) med devisen Inför vår Herre äro vi alla Smålännningar.¹¹ Dess julbilaga, *Smålännings Jul* (1924–), ges fortfarande ut av förlaget men sedan 1962 som fristående publikation. Tillsammans med konkurrenten *Julstämning* (1906–)¹² utgör de landets äldsta jultidningar som utkommit i obruten följd sedan starten. De skiljer sig åt i flera avseenden. *Julstämning* trycks i färg på glansigt papper och innehåller till stor del annonser. *Smålännings Jul* har visserligen färgade omslag, men inlagan är svart-vit och annonser för andra produkter än förlagets egen utgivning förekommer inte.

Förlagets historia kan delas i tre perioder sett till såväl ägandeförhållandena som redaktörskapet. Etableringsperioden var 1921–1933, då Bror Yngve Larsson startade utgivningen av veckotidningarna. Efter hans död övertogs förlaget av Oscar Malmberg och Axel Söder. Malmberg var redaktör under den andra perioden 1934–1962, fram till att veckotidningarna lades ner och förlaget övertogs av sonen Bengt Ola Söder.

Med Söder som ensam ägare och redaktör ändrades produktionen under den tredje innevarande perioden

till att endast omfatta bokutgivning men med ett undantag, nämligen den årliga utgivningen av *Smålänningens Jul*. Det litterära innehållet i jultidningen kom i stor utsträckning att bestå av redan publicerat material. Idag ägs förlaget av den sistnämndes dotter, som går i faderns fotspår.

Det är den andra perioden i förlagets historia med särskilt fokus på beredskapstiden, som är den intressanta, eftersom man här kan studera förändringar av hur «svenskhet» och det svenska «folket» framställdes i *Smålänningens Jul*.

Det har hittills inte bedrivits forskning om Smålänningens förlags publikationer, men i åtminstone två verk om Vilhelm Moberg beskrivs *Familjetidningen Smålänningen* tämligen utförligt, dels av Magnus von Platen i *Den unge Vilhelm Moberg: en levnadsteckning* (1978), dels Anna Karin Carlstoft Bramell i *Vilhelm Moberg - folktribun och grävande reporter* (2007). I bägge fallen är det författaren Vilhelm Mobergs författargärning som är huvudsaken medan vecko-tidningen och förlaget är en bisak.

Trettioalets författargeneration kämpade för att få utrymme i pressen, skriver Britt Hultén i avhandlingen *Kulturtidskrifter på 30-talet från 1977*. Kritiken mot pressens ointresse för kultur och modernistisk lyrik som proletärförfattarna riktade mot den borgerliga pressen ledde till att ett flertal tidskrifter startades för att skapa andra plattformar. Många av dem fann en sådan i Smålänningens förlags tidningar. En artikel i *Familjetidningen Smålänningen* 1931 innebar en hygglig spridning. Upplagan det året var 146 000 exemplar enligt redaktören.¹³

Besjälad av en idé: endast svenska författare

Från första numret av *Skämttidningen Smålänningen* fanns den uttalade idén «att endast svenska författare skulle medverka».¹⁴ Orden är redaktören Oskar Malmborgs i minnesrunan efter grundarens, smålänningen Bror Yngve Larsson, bortgång 1933. De var bägge typografer och sedan tidiga ungdomsår engagerade i arbetarrörelsen. Malmborg hade tidigt varit aktiv i ungsocialisterna och redan som sextonåring hunnit

skaka galler som upprorsmakare efter antimilitära demonstrationer.

När de inledde sitt samarbete hade Malmborg börjat arbeta som faktor på Federativs tryckeri, som inte bara tryckte alla publikationer till Smålänningens förlag utan även den syndikalistiska tidningen *Arbetaren* (1922–). Tidningen *Brand, ungsocialistiska förbundets organ* (1898–1956)¹⁵ hade tryckts på Oscar Malmborgs tryckeri under ett tiotal år innan han engagerades i Smålänningens förlag. Det var således en erfaren medarbetare med stort nätverk inom den ungsocialistiska rörelsen som Larsson värvade.

De flesta medarbetarna¹⁶ var faktiskt inte smålänningar även om den förmodligen mest välkända av dem, Vilhelm Moberg, hade sina rötter i de småländska skogarna. Larsson hade lärt känna honom under militärtjänsten och knöt honom till förlaget. Under ett tiotal år på tjuugo-/trettioalet var Moberg krönikör i familjetidningen¹⁷ och i jultidningen har hans noveller publicerats i stort sett varje år sedan starten. Andra välkända författare var Harry Martinsson och Eyvind Jonsson, bägge två nobelpristagare i litteratur 1974. Jan Fridegård, Moa Martinsson, Barbro Alving och

Albert Engström är andra välkända namn för den svenska publiken. Även den sistnämnde, som för övrigt också medverkade i *Söndags-Nisse*, sedermera

Söndags-Nisse-Strix, var barnfödd i småländska Lönneberga socken utanför Kalmar. Varifrån författarna kom är dock inte huvudsaken i den här mycket avgränsade studien under en period som åter präglades av krigsfara. Däremot kan namnet *Smålänningens Jul* förklaras av grundarens härkomst, trots att förlaget och redaktionen alltid legat i Stockholm.¹⁸

Smålänningens Jul har haft samma innehåll sedan starten. Det har varit julberättelser, noveller, presentationer av svenska författare och konstnärer samt en och annan artikel om främmande länder eller på annat sätt kulturella och samhällsrelevanta frågor. Exempel på de senare är artiklar om Svenska akademien eller svenska statsmän genom tiderna. En artikel av Per Nilsson Tannér som skildrar en norsk författarkollegas flykt till en svensk fjällby under den

*Trettioalets författargeneration
kämpade för att få utrymme
i pressen*

Figur 1. Familjen välkomnar släktingarna som kommer på besök. 1928.

norska ockupationen är exempel på en aktuell händelse 1945. Vem författaren var avslöjas dock inte. Varje nummer inleds med en dikt eller ett prosastycke, som slår an tonen. Det är denna sida som redaktören använder för att skapa den rätta julstämningen. Övrigt material är tecknade serier, ett korsord, tävlingar och gåtor för hela familjen.

Folkbildningsideal

Inom den socialistiska rörelsen har folkbildningen varit central och redaktörerna på Smålänningens förlag delade tanken om folkbildning som vägen till kunskaper som i förlängningen skulle leda till personlig utveckling. Genom studier och historiskt medvetande skulle människorna resa sig och förändra samhället till något bättre.¹⁹ Historiemedvetandet skulle dansas genom svenska författare och deras

Inom den socialistiska rörelsen var folkbildningen central och Smålänningens förlag delade tanken om folkbildning som vägen till kunskaper som i förlängningen skulle leda till personlig utveckling

Figur 2. Stugvärmen väntar efter den iskalla färden till julottan. 1931

skildringar av det arbetande folket och den svenska kulturen.

Man kan hålla i minnet den så kallade Nick Carter-debatten²⁰ som knappast hade undgått redaktörerna på Smålänningens förlag. De billiga häftena med den amerikanske deckaren blev oerhört populär hos ungdomarna på 1910-talet, men kritiken från ungdomförbundet och andra inom socialdemokratien handlade om att

man ansåg dem moraliskt förkastliga. Språkligt sett lämnade de också en del i övrigt att önska, det litterära värdet var helt enkelt för klent. Om redaktörernas avsikter var att motverka denna »smutslitteratur» låter vi vara osagt, men det är högst sannolikt att debatten och kritiken hade gjort stort intryck. Aversionen mot massproducerad och importerad litteratur håller i

Figur 3. Mor står vid grytorna i det lantliga köket. Julen förknippas inte med moderna städer. 1926.

Figur 4. Finklädde barn lyssnar till julsagor vid brasan. 1927.

sig ända fram till nedläggningen av veckotidningen på sextioalet.

Såväl *Familjetidningen Smålänningen* som dess julbilaga kategoriseras som förströelseläsning i bibliotekskatalogerna, men ambitionerna var som sagt större än blott locka till lättköpt underhållning och skratt. Redaktören nämner likasinnade *Folket i Bild* (1934–1962), som startades av den radikale socialisten Karl Kilbom, med samma folkbildande ambition. I motsats till *Smålänningen* förlags publikationer²¹ har *Folket i Bild*²² studerats av pressforskare och till och med fått en egen genre, Folket-i-bild-genren.²³ Parollen: För arbetets ära, bildning och förströelse – mot dålig smak, fjäsk och divakult!²⁴ hade lika gärna kunna stå som vinjett för *Familjetidningen Smålänningen* som dock var politiskt och ideologiskt obunden sedan starten.

Framför allt färgsättningen och de stämningsfyllda bilderna på omslagen signalerar väntande förnöjelse

Det visuella uttrycket

Trots insikten om de anakronistiska riskerna görs här ett försök att diskutera de på ytan visuella tidsmarkörerna i typografin och i omslagsbilderna. De utgör en semiotisk helhet, där text och bild samspelar och skapar mening. Metodologiskt har pressforskaren Per Ledin²⁵ varit vägledande i användandet av begrepp

och verktyg som paratexter, kontextualisering och diskurser. Paratexter skapar förväntan hos läsaren om innehållet.

Tidningens namn är kanske det allra tydligaste exemplet, som ger signaler till köparen om vad det är för produkt det är frågan om. Framför allt färgsättningen och de stämningsfyllda bilderna på omslagen signalerar väntande förnöjelse.

Beteckningen «smålänning» leder associationerna i flera riktningar. Den används i folkmun för snåljäpar, en som vänder på slantarna, smålänningen

Figur 5. Den gamla minns hur det var en gång. Saknad och nostalgisk längtan efter svunna tider är ett typiskt tema i jultidningen. 1928.

Ingvar Kamprad är kanske den mest kände. Medan han levde (1926–2018) gjordes ett stort nummer av hans enkla vanor. Hans möbelimperium vänder sig fortfarande till vanliga människor med begränsad ekonomi. Att vända på slantarna och handla förnuftigt är IKEAs varumärke, liksom folkligheten.

En annan association är den så kallade Gnosjöandan, en omvittnat framgångsrik småländsk entreprenöranda. Smålänningar har även gjort sig bemärkta i den svenska historien. Bondeledaren från Småland, Nils Dacke, ledde ett uppror mot Gustav Vasas beskattning av allmogen 1542. Dackefejden²⁶ innebar att smålänningarna distanserade sig från centralmakten och befäste smålänningarnas relativa självständighet och självmedvetenhet. Om det är ett bestående arv låter vi vara osagt.

Även typografin²⁷ är kontextrelaterad, till exempel

Även typografin är kontextrelaterad, till exempel i valet av stilsort och användande av anfang samt annan grafisk utsmyckning

i valet av stilsort och användande av anfang samt annan grafisk utsmyckning. Hur kan man då redan på bokstavs-nivå spåra upp de tidsmarkörer som pekar ut vilken tid det är tal om? Inom typografin skiljer man exempelvis mellan stilsorterna antikvor och sens serifer, eller grotesker. Antikvas typer/bokstäver har små klackar/flaggor som binder samman bokstäverna och håller ihop ordet, medan de senare är raka, med enkla linjer utan flaggor. De förknippas gärna med modernistisk typografi, ofta med hänvisning till Bauhausrörelsen och dess ideologiska inriktning mot trettioalets funktionalism och avskalade estetik. Bägge dessa riktningar torde kunna spåras i *Smålänningens Jul*. Även de konstverk och illustrationer som pryder varje nummer av tidningen är tidsrelaterade. Omslaget är tidningens ansikte och vad signalerar de?

Omslagsbilderna och huvudrubriken

Hästar som stampar i snön, ångande spillning som blandas med doften från skorstenar, av eld som sprakar i öppna spisar. I släden fårskinn och fuktiga filter impregnerade med den unkna doften av malkulor. Nyss hämtade från stallet där de legat hopvikta i väntan på just den här kvällen. Och så den kalla, omisskänliga doften av annalkande snö i luften. Förväntan, förväntan. I köket skramlas det och jäktas, rödkålens lite söta doft, revbensspjäll och doften av kryddor. Äppelmos och kanel trängs i en salig röra med kryddpeppar och anis. Hunden med sin känsliga nos storknar och går ut. Ungefär så kan stämningen fångas upp från omslagsbilderna de första åren. Det är familjer som väntar besök – släktingar förstås – och de kommer med häst och vagn över de snöhöl-

jda landsvägarna (fig. 1,2).

De första femton åren varierar stilsorterna och utsmyckningarna på omslagen. Det är ömsom versaler, ömsom gemena bokstäver i titeln. Stilsorterna är i princip antikvor med några få undantag. År 1937 gör konstnären Roger Högfelt omslaget och hans huvudrubrik «*Smålänningens Jul*» högst upp på sidan används sedan fram till dagens utgåva, med undantag för några få år.

Figur 6. Konstnären Roger Högfeldt gjorde omslagen till Småländningens Jul mellan 1936 och 1948. Han har beskrivits som en humanistisk satiriker som i de burliska bilderna av rödkindade trollungar framställer människan som inte blott egocentrisk och småborgerlig, utan andligt fattig och marscherande i flock. 1939.

Figur 7. Illustratör Nils Stöberg. En lustig och oförarglig tomte med välfylld julkappssäck. Traditionella familjer har försvunnit från omslagen. I de senaste årens omslagsbilder (2019, 2020) återanvänds Stöbergs illustrationer. 1962.

De första åren visar på ett fritt experimenterande med uttrycket snarare än strävan efter att ge tidningen en grafisk profil eller odla ett varumärke. Det är efter kriget och i hårdnande, avreglerade marknader, som begreppet varumärke anammas inom kommersiella verksamheter i alla sektorer, även i offentlig verksamhet. Kommersialiseringen inom familjetidningarna, såsom annonser och inköpstips exempelvis, dyker upp mot slutet av 1800-talet, men först vid mitten av 1950-talet utgör de ett stort inslag.²⁸

Jultidningen innehåller inga externa annonser²⁹ vilket bidrar till att man uppfattar den som en icke-

Trots att julen är en religiös högtid i Sverige förekommer inga religiösa symboler på omslagen

kommersiell produkt. Däremot förekommer annonser för förlagets egna publikationer och bokutgivning. Inte heller i den av förlaget utgivna *Mors Jultidning* innehåller externa annonser. Vid en jämförelse är typografin i de bägge jultidningarnas inlagor ungefär densamma, men omslagen skiljer sig. Den mest påtagliga skillnaden är att bilderna på *Mors Jultidning* med ytterst få undantag skildrar interiörer (ex. fig. 3,4,5). Hemmet är kvinnans plats, därom råder inget tvivel. Men för övrigt är det samma fria typografi som i *Småländningens Jul* på trettiotalet.

Trots att julen är en religiös högtid i Sverige före-

Figur 8. Olle Snismarck illustrerar ett öde landskap i en avfolkad landsbygd. 1964.

kommer inga religiösa symboler på omslagen. En och annan kyrka kan skymta i bakgrunden, men inga kors, präster, biblar eller kyrkosalar över huvud taget. Snöhöljda skogar, stojande barn och tomtar i skiftande möjliga och omöjliga fasoner dominerar fram till mitten av 60-talet då färgerna bleknar (fig. 8). Vinterlandskap, is, snö och kyla är återkommande bilder som ersätter de första årtiondenas starka färger och fantasifulla skogsväsen (fig. 6).

Med sextioalet avfolkas i stort sett bilderna på omslagen. Inte längre några kollektiva lekar av barn i snön, däremot naturbilder och ensliga torp, en och annan räv eller krokig tomt på avvägar (fig. 7). Efter att redaktör Malmberg tagit avsked följde

*Utformningen har legat i händerna
på konstnärerna och illustratörerna
och det är uppenbart att en svensk jul
inte är en urban historia*

en rejäl rationalisering av förlaget. Man lade ner veckotidningarna och satsade på bokutgivning av jakt- och fiskeböcker men behöll *Smålännings Jul*. I stort sett har det varit två illustratörer³⁰ som anlitats till såväl böckerna som jultidningen efter 1962 och fram till idag.

Så långt omslagen och vad de kommunicerar. Utformningen har legat i händerna på konstnärerna³¹ och illustratörerna och det är uppenbart att en svensk jul inte är en urban historia, det är naturen och exteriöra bilder av landsbygden som dominerar.

Den semiotiska helheten där text och bild samspelar blir än tydligare när vi granskar hur juldikterna presenterats.

De första åren, sentimentalitet och längtan

Alla nummer inleds med juldikter som är utlagda på första sidan i inlagen. De är utan undantag illustrerade vilket skapar ett samspel mellan texten och det visuella uttrycket, en multimodalitet. Juldikterna utgör ett särskilt semiotiskt rum, där illustrationen förstärker textens budskap eller framhåller en viss aspekt av dikten. Det faktum att alla nummer är disponerade på samma sätt utesluter behovet av en paratext, till exempel en rubrik eller vinjett med texten «juldikten».

I det allra första numret (fig. 9) är dikten sparsamt utsmyckad med en ram, en schablon av bladrankor. Den sju strofer långa dikten «Jul»³² beskriver de småländska skogarna som susar utanför den timrade

stugan, där stillsam glädje lyser ur de gamlas blickar. De minns hur det var en gång. Och minnena är det tema som återkommer i stort sett i varje juldikt men med lite olika förtecken. Två år senare är det barndomen som

besjungs, «...då vi ännu vore barn ...» /.../ «Men tiden är så snar, /mot graven gå vi själva...»³³ Nu har illustrationerna till dikterna blivit tydligare och tar större plats på sidan.

Den gamle mannen och hans minnen är en central gestalt i många juldikter och det har sin naturliga

Figur 9. 1924

Figur 10. 1929

förklaring. Julen betyder traditioner och traditioner förmedlas mellan generationerna av dem som minns hur det var förr. Det är således ingen slump att de äldre förekommer i var och vartannan juldikt. Jämte minnestemat löper längtan, längtan efter hemmet och barndomens jular. En oförglömlig julottefärd (fig. 10) då skalden³⁴ själv som åttaåring fick överta tömmarna genom skogen alltmedan dagen randades, är ett sådant barndomsminne, som även konstnären bakom omslagsbilden fångade upp.

De som återvänder från fjärran land längtar efter att sitta vid hemmets härd och minnas, sentimentalt tillbakablickande. En bit in på trettioalet möter vi en främling som dyker upp i den isande vinternatten för att strax försvinna i den gråande snön som sopar undan alla spår. Snart ska vi se hur ett annat mörker lägger sig över världen och längtan kommer att sträcka sig bortom de egna barndomsminnena och familjevärmen.

Trettioalet

Det ombonade hemmet som smyckats till fest i de första årgångarna möter vi fortfarande på tröskeln till trettioalet. Men med det nya decenniet är det en annan sorts känsla, en defaitistisk känsla, som förmedlas i nyårsdikten ...»vänta dig ej för mycket av det, som i natt rings in!». Eller ligger det månne en förtröstansfull tanke i slutraden om att inget kommer att förändras, «vet att det år, som svunnit, blir likt det som nu rings in»?³⁵ Önskan om att freden ska bestå och att inget ska förändras var en tidstypisk känsla inför tankeströmningarna ute i Europa.³⁶

Återvändandet till Smålandsbygden sker med besked året därpå, här följer J A Göths juldikt 1932:

SMÅLAND

Vårt härliga Småland bland skogar
och sjö,
vårt hemland, vår hembygd i norden:
Du hjältarnas land, där ej sägnerna dö,

*där odlarn en konung är vorden,
där trollen han jagat till djupa snår
med klangen, när spettet och hackan går
till rödjarens visor bland ljungen.*

/.../

*Det folket som odlat vår steniga bygd,
det håller jag högt uti ära.
Det vilar i högar och ekars skygd,
jag bragderna barnen vill lära.
Det folket som bor uti Smålands land,
är fostrat vid mödor och svedjors brand,
ett folk utav heder och ära.*

*En främling som utanför Småland har stått,
han tror här är mörkt och besvärligt,
men när han landet har skåda fått,
han finner det tjugande, härligt.
Han upptäcker genast att Småland är bra,
det ljusaste landskap vi svenskar ha.
Han lär sig att älska vårt Småland*

Det oförblommerade, chauvinistiska och lokal-patriotiska hyllandet av Småland av den då pensionerade, folklivsskildrande skriftställaren, Johan Alfred Göth, kan inte sägas vara typiskt för juldiktandet i Smålännings Jul. Snarare avviker den kraftigt från förväntningarna på jul- och nyårsdiktande. Inte ett ord om vare sig jul eller nyår.

Lingvisten Norman Fairclough har i Per Ledins tappning³⁷ etablerat begrepp som *textsamspel* och *normsamspel*. Textsamspellet betecknar den manifesta intertextualiteten, på vardagssvenska kan det uttryckas som att dikten ovan ser ut som man förväntar sig av texten, som andra typiska juldikter med regelbundna versrader som rimmar. Normsamspellet däremot är mer abstrakt. Det bygger på textnormer, till exempel att en juldikt förväntas handla om julen och/eller nyår. Det hänvisar också till de samhälleliga normer som varierar över tid. En *intertextuell* analys beaktar således samhället och dess rådande normer i analysen. Utifrån Per Ledins tolkning av Faircloughs

teorier kan man hävda att Göths dikt bryter mot normen, mot en förväntad »juldiktsdiskurs». Den *heterogenitet* som Göths dikt uppvisar i förhållande till övriga juldikter som hittills publicerats (julminnen, längtan), kan med Ledin hävdas vara signifikativ för ett samhälle i social förändring och det är kanske det vi skönjer i de kommande årens juldikter. De ändrar nämligen karaktär till innehållet.

Nu öppnas andra utblickar mot världen. Längtan efter att fiendskapen mellan människorna ska upphöra uttrycks explicit i en maning från julängeln att räcka varandra händerna i kärlek.³⁸ Oron för vad som tornade upp sig söderifrån med den växande nazismen var påtaglig. I februari samma år hade Hitler utropat sig till rikskansler och här i Sverige hade redaktören för *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* Torgny Segerstedt, förolämpat Adolf Hitler i en ledare. De åtgärder som vidtogs av samlingsregeringen, bland annat konfiskering av tidningen vid flera tillfällen, hör till vår tids mörka episoder i den svenska tryckfrihetens historia.

Smålännings förlag hade också under året oväntat upplevt förlusten av dess grundare, Bror Yngve Larsson. Eftermälena var storslagna, även i rikspres-

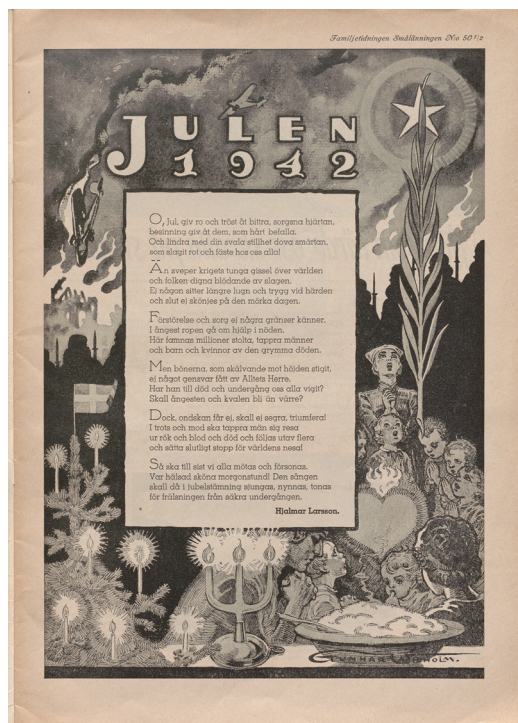
sen. Med två tomma händer hade denne småländske typograf och entreprenör startat förlaget och utgivningen av tidningar »för den enklare svenska publiken med uteslutande svenska författare och tecknare

som medarbetare», som *Svenska Dagbladet* skrev i en minnestext 18. januari 1933. Han dog endast 36 år gammal, men redan en förmögen man.

Två år senare kastas vi tillfälligt tillbaka till stugvärmen med en halvt melankolisk viskning »Säg minns du». ³⁹ Barndomens väntan på ögonblicket då julklapparna togs fram, tycktes oändlig. Året därpå har melankolin förbytts i uppgivet konstaterande, »nuets kamp och oro och maskinella larm - i vilket allt tycks gälla att guldets vinning sprida». ⁴⁰

Det ligger nära till hands att göra tolkningar utifrån vad man faktiskt vet vad som hände sen, men det efterföljande året kräver över huvud taget ingen tolkning, det står klart och tydligt vad Viktor Arendorffs »Sången om Julen»⁴¹ förebådar: »Avgrunder lura djupt

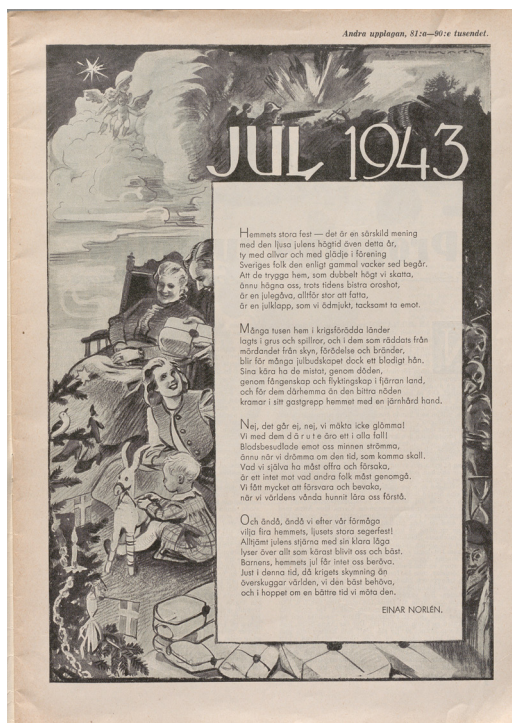
*På trettioalet
öppnas andra utblickar
mot världen*

Figur 11. 1942.

under vår fot"... bombplan, jättekanoner, slagskepp och krutrök. «Händerna våra ej skaptes att svinga vapen att färgas av människoblod...», så långt från den snickrande småbonden i Göths dikt. Illustrationen har ett bibliskt motiv och det är Betlehemsstjärnan som skall lysa vägen.

Försöket ovan att skapa en sammanhängande beskrivning av utvecklingen från en småskalig hembygdsromantik till förebådandet av onda tider, bryts brutalt av nästa nummer av *Småläningens Jul*. Dikterna hittills på första sidan har mestadels varit stämningsfyllda, stundom sentimentala, utlagda på en enkel sida med illustrationer av tomtar, milda barnaögon och glittrande granar. Men så kommer, efter domedagsstämningen året innan, ett tre sidor långt julrim,⁴² ett minst sagt uppsluppnet stilbrott. «Man äter och dricker och äter – och blir man för dyster och feter – ett varv kan kring granen man skena, och skaka ner maten i bena». Det rimmas om överdåd, om överfyllda fat, om den stackars grisen,

Figur 12. 1943.

«Som högtid ä jule en ful'en- / han säger och slafsar i röran. / - Oss fattiga griskräk förgör man / med slaktmask och knivar och pryglar- / dä ä så av rädsla jag ylar».⁴³ Här är det inga milda modershänder som änglalikt rullar små trinda bullar. Nej, rakt på sak till ekande skrattsalvor.

Att det är skalden bakom slagdängan "(Gamla) Nordsjön" som varit framme förvånar inte en svensk. Rimmet lockar till taktfast svängom.⁴⁴ Däremot är kritiken mot julkappshetsen ett nytt inslag på första sidan. Husfar undrar om «kovan ska räcka» till «svärmorsor, svärfarsor» eftersom det numera inte räckte med stickade vantar och halvdussinet näsdukar. Här förväntas dyra parfymen och «grislädershandskar för kardan». Inte vågar den rimmande husfadern protestera alltför högljutt heller, helst skulle han vilja basunera ut ett julkappsförbud, men varför riskera att få en omgång av «det julkosing-roffande bandet av julkappsaffärsmän i landet». Tonen är stundom rå och burlesk.

Figur 13. 1944.

Beredskapstiden

Den dystrare tonen är tillbaka i nästa nummer.⁴⁵ Nu är det åter den gamle mannen som minns sin «ljusa ungdomstro» fast tiderna har förändrats. Kriget har brutit ut men inga namn, varken på krigförande länder eller deras härförare. Följande år är det ett fruset hjärta som välkomnar julen medan det mörknar mer och mer i världen. «Mitt liv blir grått, min själ har ingen ro.»⁴⁶ En hemlig längtan efter en stark Messias.

Även påföljande år återropas Messias men av ringaren, som modlöst konstaterar att allt är som förr, «Messias namn ej öppnar för släktet lyckans famn, hur vi än ringa och ringa.» Det sker i Emil Kléens⁴⁷ «Julringning». För första gången har redaktören inte vänt sig till samtida, verksamma poeter utan publicerar en dikt från 1893 som tidigare hade publicerats i «Lucifer: Arbetarekalender/Ljusbringaren».⁴⁸ Enligt uppgift var boktryckaren och utgivaren⁴⁹ av kalendern knuten till arbetarrörelsen och generös mot tidningar med liten ekonomi som han gärna gav kredit. Om

Figur 14. 1945.

det var därför, av ekonomiska skäl, som Kléens dikt dök upp så pekar det mot att tiderna var kärva även för det annars framgångsrika småländska förlaget.

I illustrationen till «Julen 1942» (fig. 11) har konstnären Gunnar Widholm nedtonat julens härligheter för krigets fasor. Barnansikten som ber till högre makter och riktar blickarna uppåt mot en himmel som skärs sönder av bomplan som brinnande störtar till marken, «I ångest ropen gå om hjälp i nöden».⁵⁰

I nästa års dikt (fig. 12)⁵¹ uttrycks ödmjuk tacksamhet över att Sveriges folk får fira jul efter bästa förmåga. Fångenskap och flykt från kriget i fjärran länder går det ej att bortse ifrån och i dikten uttrycks om inte solidaritet så i varje fall medkänsla för de drabbade: «vi med dem d ä r u t e äro ett i alla fall!»⁵²

En betydligt mer högstämd ton följer i nästa nummer (fig. 13).⁵³ Sanningen om kriget kommer med tron på honom, som föddes under Betlehems stjärna, Sanningens konung.

Illustrationen⁵⁴ väcker onekligen viss uppmärk-

samhet. De fem stroforna är utlagda över en naken mansgestalt med blont hårsvall, som blickar mot en sexuell stjärna, händerna tryckta mot hjärtat. En yxa, en rubank (hyvel) och en triangel i det nedre vänstra hörnet liknar ett tecken, en symbol för något, men vad? Osökt kommer man att tänka på Arno Breker, den av Hitler hyllade konstnären som var en mästare att i skulpturens form gestalta den ariska rasen, för att inte säga idealbilden av den ariska manskroppen, men här riskerar den anakronistiska fällan att öppna sig. De intertextuella förbindelserna till fyrtiotalets normer rörande gestaltningen av den fulländade manskroppen, kolliderar med dagens perspektiv på ett intressant sätt. Å ena sidan den vämjeliga känslan inför nazismens hyllande av den ariska rasen, så som den ofta gestaltades av Hitlers favoritkonstnär, men här paradoxalt föreställande räddaren och sanningens konung. Å andra sidan dagens ständiga exponering i media av vältränade kroppar som vägen till god hälsa. Texten ger inte någon vidare vägledning heller: «När klockorna ringa in julen ...oss träda till mötes hans ljusa och stilla, försynta person». Sett ur dagens perspektiv är samspelet mellan text och bild dunkelt i 1944 års juldikt.

Osäkerheten om vad som skulle hända i landet var påtaglig. Inom den socialistiska ungdomsrörelse som redaktörerna hade varit en del av fanns krafter som strävade mot att splittra den enighet i befolkningen som Per Albin Hansson framhöll i sitt tal 1935. Fyra år senare är kriget ett faktum och ånyo håller Per Albin Hansson ett tal till folket från Skansen. I det radiosända talet betonar han Sveriges neutrala linje: «Vi ha intet otalt med andra, vi känna icke någon vår fiende, ingen kan ha något reellt intresse av att driva oss ut ur neutraliteten. Men om branden bryter ut måste alla vara på sin vakt».⁵⁵

Efter kriget

De sistlidna årens juldikter, fyllda av ångest och hopp-löshet inför det fasansfulla kriget, är över. Tyskland kapitulerar den 8 maj 1945. Nu återgår redaktören till

att publicera årets juldikt (fig. 14)⁵⁶ med den välkända tematiken, återblickarna mot hur det var en gång. Ändå är det inte riktigt som förr. Längtan handlar nu om vila efter hårt arbete och att få känna åtrå efter en vacker kvinna.⁵⁷ Men även ljuva känslor «glida undan och förintas», för i nästa dikt (1947) och återigen utan någon anspeln på julen, gäller nu de existentiella frågorna.⁵⁸ Inget av guld och rikedomar är något värt när man måste dö och trots stolta hyllningar vid kistan är snart ditt namn glömt. Såvida du inte levt ett rent och ståndaktigt liv, för då «aldrig minnet av ditt namn försvinna».⁵⁹

Samma existentiellt reflekterande rader möter oss ett år senare i «Jätteflyget» (fig. 15) av Victor Arendorff: «Vi människor är dess [jordens] resenärer/men känner inte resans mål/och aldrig finner vi kompassen/och ingen ännu sett dess mål». Kampen mot det onda upphör aldrig «och vi, dess resenärer, möter/igen en hård och kampfylld värld».⁶⁰ Illustrationen, som utgörs av jordklotet sett från yttre rymden med

rubriken Jätteflyget, förebådar vad som väntar, det kalla kriget och så småningom kapprustningen mellan USA och Sovjetunionen.

Den pessimistiska framtidsutsikten, men med uppmaningen att ta upp kampen, skaldar samme författare i följande års dikt Ljus blir världen (fig. 16).⁶¹ Vägen mot fredens rike kantas av fasor, «Vi bli som vilda djur. Fienden till döds man faller»⁶²... Men med julen följer löften om frid på jorden, även om det är en chimär. «Ringa klockor...Ljus blir världen.»⁶³

Den sistnämnda dikten illustreras intressant nog av en krigisk soldat i romersk, antik rustning med svärd och sköld. I bakgrunden en brinnande kyrka. Varför denna mörka bild frågar man sig? Krigsåren är redan förbi. Europa befinner sig fortfarande i ruiner men återuppbyggnaden har börjat. För svenskt vidkommande kommer den på trettioalet påbörjade moderniseringen av folkhemmet att ta ny fart efter beredskapstiderna, men med risk för att övertolka verkar redaktören med sitt val av dikt vilja säga att osvuret är bäst. Faran är inte över, än kan de mörka

*Med julen följer löften om
frid på jorden, även om det
är en chimär*

Figur 15. 1948.

hoten torna upp sig vid horisonten.

Tillfällig kursändring

Ställer man sig på det följande året (1950) i almanackan, och blickar tillbaka till tidningens första nummer och framåt, så skönjer man, trots heterogeniteten i de publicerade dikterna, ett spår av kursändring. Skillnaden mellan de första årens hembygdsromantiska idyll och krigsperiodens bomber och granater ute i världen är uppenbara, men en mer subtil förändring kan anas. En glidning från de praktiska bestyren hos de hantverkarskunniga smålänningarnas julstök och förväntan inför högtidens festligheter till reflektionerna om den mänskliga existensen på jorden. Svenskheten de första åren uttrycks i att vara smålänning som värnar om sitt hem. De främlingar som dyker upp är återvändande söner, vilsegångna eller anonyma människor. Under beredskapstiden uttrycks medkänsla för dem som drabbats av krigets fasor och hemlöshet i någon enstaka rad, men vilka

Figur 16. 1949.

det är som strider framgår inte. Anonymiteten är påfallande. Någon annan än en svensk smålänning existerar inte.

Glidningen från det småländska folkhemmet till ett förlorat Heimat i de krigsdrabbade länderna är dock övergående. Vänder man blicken framåt mot femtioalets juldikter, så har de en välbekant ton. De handlar om naturen och vinterns mörker som ger vika för vinterns stora fest, om mat och dryck och glam med kära och vänner, om gudfruktighet och frid på jorden.

Skalderna är många och dikterna av skiftande kvalitet. Den «absolut egenartade redigeringen av Smålänningen»⁶⁴ är orsaken till dess popularitet skrev Bernhard Nordh,⁶⁵ som medverkade i tidningarna under tjugo år mellan 1933 och 1953. Högt och lågt blandas och de mer ambitiösa litterära inslagen blandas med texter «som inte fylla högre litterära anspråk, men dessa äro istället genomsyrade av stark medmänsklighet».⁶⁶

Sammantaget framhåller analysen en heterogenitet som kanske inte blott är en följd av redaktörens egen-sinniga redigering, av illustrationernas och dikternas skiftande konstnärliga och litterära kvaliteter eller andra omständigheter. Den intertextuella aspekten hänvisar till samhällets rådande normer, som under den aktuella tidsperioden utmanades av krigshotet. Det burleska stilbrottet i Martin Nilssons julrim 1938 är ett exempel. Istället för att rikta blicken utåt, vändes den in mot julbordet och julkappsbestyr. Julrimmet publicerades någon månad efter kristallnatten, som gav en föraning om vad som var på väg att ske i Tyskland.

Svenskhet och folket i jultidningen

Låt oss återknyta till inledningens frågor om svenskhet och folket. Redaktören konstaterar i sin sista krönika att *Familjetidningen Smålänningen* «genom åren bibehållit sin äkta svenskhet, enkannerligen 'småländskhet' i allra bästa bemärkelse». ⁶⁷ Att vara svensk i *Smålänningens Jul* likställdes med det arbetande folket som kom från landsbygden, vid närmare betraktande landskapet Småland, men som här måste förstås som en metonym för Sverige.

I centrum för dikterna om julen, och för traditionernas bevarande, finner vi de äldre under de första tio åren. Deras minnen är ofta sentimentala och vemo-diga. Landsbygdsroman-tiken är stark och utmär-kande, liksom längtan efter forna tider. Inte någon gång har omslagsbilden av julens fröjder framställt i storstadsmiljö. Inte ens småstadsmiljö. Det förekommer däremot ymnigt i berättelserna och novellerna som dock inte redovisas här. Ett återkommande tema i novellerna är storstadens farliga lockelse visavi lands-bygdens trygghet och hemkänsla.

I illustrationerna till dikterna förekommer inte bara gamlingar, utan i än högre grad barn. Deras närvaro i bilderna framhåller skillnaderna i generationerna och understryker betydelsen av att de traderas vidare. Först en bit in på trettio-talet hörs de vuxnas röster i dikterna, när hotet från annalkande krig och oro i

världen inte längre kan skylas.

Det faktum att tidningens idé var att endast svenska författare skulle publiceras innebär inte med automatik att deras berättelser endast skulle beröra svenska förhållanden. En hel del material, förutom noveller och berättelser, utgörs av folkbildande artiklar om kultur, om litteratur, om Asien, Västindien, Amerika.

Under den första perioden förekom artiklar om julens traditioner, exempelvis «Fädernas övertro om julen», «Vad man fordom sjöng till julgransdansen» och «Småländsk jul på 1890-talet». Agrara traditioner och folkliga visstumpar befäste den lantliga kulturen. Under Malmborgs redaktörskap under beredskapstiden är några av artiklarna mer nutidsorienterade och särskilt en artikel 1940 som uppenbarligen vill mana fram fosterlandskänslorna i «Sångerna om Sverige. En blomsterbukett ur skaldehyllningen till landet och folket». ⁶⁸ På fem sidor lägger artikelförfattaren ut de olika landskapens tonsatta fosterlandshyllningar. Han citerar också en välkänd undersökning av statistikern Gustav Sundbärg, som 1911 hävdade att svenskar hellre intresserar sig för naturen än människor. Det var svenskarnas påstådda bristande känsla för fos-

terlandet som motiverade artikeln. Den latent fosterlandskärleken visas nu fram frimodigt oavsett social position eller politisk tro, skriver artikelförfattaren när kriget härjar som värst.

Bortom den svenska jultrevnaden, de ombonade miljöerna, låg världen skrämmande och hotfull under beredskapstiden. Ett fönster mot kriget och världen bortom de småländska skogarna öppnades på glänt men stängdes ganska snart. Vilka de krigförande nationerna var framgår inte av dikterna eller illustrationerna. Dagens definition i svenska akademis ordlista av folket, såsom massan av människor med politisk och därmed nationell avgränsning till andra länder, stämmer inte riktigt i det undersökta materialet eftersom inga andra nationer eller länder nämns över huvud taget. Däremot de andra två definitionerna av folket som motsatsen till överklass

*Ett fönster mot kriget och världen
bortom de småländska skogarna öppnades
på glänt men stängdes ganska snart*

och privilegierade och som delar språk, historia och kultur samt kommer från samma land.

Hur skulle svenskhet studeras idag?

Vad skulle påkalla en undersökning av svenskheten i medierna idag, är det ens möjligt i dagens politiska klimat? Och vart skulle man i så fall rikta sökarkluset? Mot traditionella eller sociala medier? Skulle man behöva skrota de "gamla" definitionerna och infallsvinklarna? Skulle det kunna göras helt förutsättningslöst?

Ovan nämnde Gustav Sundbärgs beskrivning av svenskheten i *Det svenska folklynnnet*, som ansetts vara ett tidigt standardverk inom området från början av förra seklet, granskades av sociologen Jan CH Karlsson, Försvarets forskningsanstalt, för drygt tjugofem år sedan innan sociala medier etablerats. Även andra auktoriteter på området jämfördes och slutsatsen blev ett ifrågasättande av begreppet av två skäl.

Dels saknas vetenskapliga metoder för att möjliggöra komparativa studier av begreppet svenskhet, ty med vad ska det jämföras, andra nationaliteters särdrag? I en referens till den norska etnologen Marianne Gullestad⁶⁹ framhåller han att begreppet *både* kan ses som uttryck för kulturella processer i ett lands befolkning, *och* som kulturella symboler som är skapade för att symbolisera nationen. Det tidigare nämnda friluftsmuseet Skansen kunde vara ett exempel på det senare, som en kulturell symbol. Vår studie av *Smålänningens Jul*'s koncipiering av svenskheten är ett exempel på det förra, det vill säga som medierade uttryck för kulturella processer i det vardagliga livet som kan delas av andra nationers befolkning. Framför allt bilderna på de snötäckta skogarna, sentimentaliteten, landsbygdsromantiken och den väntande stugvärmen skulle kunnat komma från andra nordeuropeiska länder.

Dels saknas en teoretisk utgångspunkt för vad man ska leta efter i sitt sökande och vad som definierar forskningsområdet. Kritik mot studier av svenskheten och en svensk nationell karaktär har inte saknats, varken före eller efter beredskapstiden. Karlsson nämner den ofta citerade statsvetaren och publicisten Herbert Tingsten som 1941 hävdade att forskning om nationalkaraktärer blott har ett politiskt syfte. Vid en jämförelse konstaterar han att olika nationaliteters

författare beskriver sitt eget folk på liknande sätt, de är frihetsälskande men med svag nationalkänsla samtidigt som utlandet beundras. Den svaga nationalkänslan riskerar att motivera ett aktivt stärkande av den inhemska moralen och underblåsande av nationalistiska tendenser.

Tingstens farhågor har kanske inte besannats, såtillvida att studier av just nationalkaraktärer skulle kunna leda till aktivism. Begreppet nationalkaraktär har blivit obsolet och därmed oanvändbart. Däremot förefaller det idag som att nationalistiska tendenser och aktiviteter uppmuntrar till studier av begreppen svenskhet och folket men med andra förtecken och andra teoretiska utgångspunkter som rasism och intersektionalitet. Fokus ligger på mångfald snarare än föregivet etniskt svenska.

Med den tyske sociologen Max Weber kan man säga att en hederligt arbetande landsbygdsbefolkning utgör *idealtypen* för svenskheten under beredskapstiden i *Smålänningens Jul*. Idealtypsbegreppet skulle kunna användas som ett heuristiskt verktyg för att beskriva samhälleliga fenomen som inte gärna låter sig låsas i avgränsande definitioner, men som sträcker sig över tid och rum.

Noter

- 1 Hämtat ur Svenska Akademiens ordbok (SAOB), SVENSK: som bor, finns, härstammar, kommer från Sverige eller det svenska folket. SVENSKHET: sammanfattningen av de egenskaper som anses utmärka svenskarna; svenskt lynne [...]/ svensk nationalkänsla. <https://www.saob.se/> (publicerad 1999)
- 2 Debatten om dagens invandringspolitik kantas ofta av granskning och ifrågasättande av svensketsbegreppet. Som exempel se <https://www.svd.se/varen-svenske> (publicerad 23. augusti 2017). I synnerhet kritikerna mot invandring har kommit att använda begreppet.
- 3 <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2006/02/sou-200621/>
- 4 <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2006/06/sou-200659/>
- 5 <https://www.dn.se/debatt/vi-vet-for-litet-om-vern-som-har-makten-i-sverige-i-dag/> (publicerad 28. oktober 2019)
- 6 Lindorm 1951: 22-76.
- 7 Se en kortfattad översikt av den så kallade Försvarsfrågan i Nationalencyklopedien. <https://www.ne.se/> (hämtad 13. augusti 2020)

- 8 I ett tal på Bondens dag, på Skansen 1935, yttrar han inte explicit «varen svenske», men innebörden är klar. Jfr not 2.
- 9 Ibid.
- 10 Ibid.
- 11 Devisen är ordagrant hämtad från Selma Lagerlöfs Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige.
- 12 Julstämningens förlag var upprinnelsen till Åhlén & Åkerlunds förlag, som använde överskottet från jultidningen till att finansiera utgivningen av veckotidningen Hemmets Journal. Källa: Lundström 2001: 108-109.
- 13 Krönika i Familjetidningen Smälänningen nr 52, 1962. Upplagesiffrorna varierar beroende på källa. I Nya Lundstedts dagstidningar (NLD) Kungliga biblioteket, Stockholm var upplagan det året 125 000. Enligt Albinsson 1962 låg nettoupplagan på 111 000 exemplar, medan von Platen räknar med ännu större upplaga: «...vid tioårsjubileet 1930 var dess upplaga 150 000 – en för tiden hög siffra – och den kunde beräknas bli läst av en halv miljon människor.», Platen 2017:77.
- 14 Familjetidningen Smälänningen, 28. januari 1933.
- 15 Källa: Ramström 1981. Under tio- och tjugotalet utvecklades socialdemokraternas ungsocialistiska grupperingar och deras pressorgan åt olika håll. Anarkisternas tidning Brand, som trycktes på Oscar Malmborgs tryckeri 1911-1921 och syndikalisternas Arbetaren som trycktes på Federativs tryckeri 1922-2006, utgjorde politiskt livaktiga redaktionella miljöer.
- 16 Bland de återkommande, etablerade författarna och medarbetarna fanns för att nämna några (förutom Vilhelm Moberg) smälänningarna Karl Williams (Kalle i Dalen) J A Göth med flera; norrlandsförfattarna Per Nilsson-Tannér (av sign Gunnar Lejde), Bernhard Nordh, Albert Viksten, Gustav Hedenvind-Eriksson, Ludvig «Lubbe» Norström, Helmer Grundström, en och annan Klarabohem som Erik Asklund och förstås alla andra stockholmare och upplänningar som Victor Arendorff, Jan Fridegård, Ewert Wallert, Martin Nilsson, Sigfrid Siewertz, Bo Bergman och många fler.
- 17 Moberg skrev sammanlagt 500 krönikor i Familjetidningen Smälänningen under signaturen Kniva-Heren. Källa: Carlstoft Bramell 2007: 50 ff.
- 18 Det bör noteras att vid samma tidpunkt 1921, startades Ljungbytidningen Smälänningen (1921-1963) av Aktiebolaget Smälänningen och redaktören Elfrid Dürango. Idag utkommer den som femdagarsblad med det förkortade namnet Smälänningen (1963-) som således inte ska förväxlas med Smälänningens Jul.
- 19 Jfr Kata Dalströms folkbildningsbegrepp i Den röda ungdomens kulturkamp, 1921. För en diskussion om folkbildningsbegreppet, jfr Grundtvigs folkbildningsideal.
- 20 Boëthius 1990:59 ff.
- 21 Förutom Familjetidningen Smälänningen och Smälänningens Jul gav förlaget ut Lantbrukarnes Familjetidning (1925-1962), Mors jultidning (1926-1969) och Barnens julläsning (1926-1969) samt en relativt omfattande bokutgivning och serietecknade skämttidningar.
- 22 När Folket i Bild såldes till Åhlén och Åkerlund 1972, förvandlades tidningen till herrtidningen FiB Aktuellt. De ursprungliga tankarna fångades däremot upp av den nybildade föreningen Folket i Bild/Kulturfront (1972-) vars nyckelord är folkets kultur, antiimperialism samt tryck- och yttrandefrihet.
- 23 Larsson 1989: 125-126.
- 24 <https://fib.se/for-en-folkets-kultur/kulturtidning-blev-herrtidning/> (publicerad 5. mars 2020)
- 25 Ledin 1997:18 ff. Jfr. också Ledin 2000.
- 26 Nationalencyklopedin, Dackefejden. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/dackefejden> (hämtad 23. juli 2020).
- 27 För snart tjugo år sedan konstaterade en av de tongivande inom veckotidningsforskningen i Sverige, Per Ledin, att det saknades vetenskapliga traditioner för att systematiskt «beskriva layout och typografi som meningsskapande system». Ledin 2000: 192. Om något standardverk publicerats sedan dess så har det gått mig förbi. I föreliggande arbete har inspiration hämtats från bl a «En typografisk resa genom tre sekel», av Gunilla Jonsson 2019.
- 28 Ledin 2000: 189.
- 29 För ordningens skull noteras att det förekom externa annonser i det första numret 1924, men det var en engångsföreteelse.
- 30 Olle Snismarck och Göran Boström.
- 31 De flitigast förekommande konstnärerna var Roger Högfeldt, Oscar Wiklundh, Gunnar Widholm och Paul Myrén.
- 32 «Jul», Carl Malmberg.
- 33 «Säg minnes du?» 1926, Hjalmar Wallander.
- 34 «Julottefärd», Fritjof Joseph.
- 35 «Nyårsnattens klockor ringa», 1931, Elf Norrbo.
- 36 Hultén 1977:12 ff.
- 37 Ledin 2001:32 ff.
- 38 «Julängeln till människorna», 1933, Sam Vinge.
- 39 «Säg minns Du», 1935, Axel Kärfve.
- 40 «Julkvällsdrömmar», 1936, Axel Kärfve.
- 41 1937.
- 42 «En rimlek över julen förr och nu», 1938, Martin Nilsson.
- 43 Ibid.
- 44 Ingen av dikterna är ironiska betraktelser, vilket poeten och litteraturkritikern Tom Hedlund påpekar inte är ovanligt i genren julpoesi. Han framhåller också att mycken julpoesi är avsedd att sjungas. «Poeterna har präglat vår jul», Svenska Dagbladet 24. december 2008.
- 45 «Den gamle skaldens sång», 1939, Victor Arendorff.
- 46 «En längtares julpåls», 1940, Victor Arendorff.
- 47 «Julringning», 1941, Emil Kléen 1868-1898.
- 48 Hämtat från Projekt Runeberg 12. augusti 2020: <http://runeberg.org/lucifer/>.
- 49 G. Walfrid Wilhelmsson (1860-1939).
- 50 «Julen 1942», Hjalmar Larsson.
- 51 «Jul 1943», Einar Norlén.
- 52 Ibid.
- 53 «Sanningens konung», Victor Arendorff.
- 54 Illustratör Gunnar Widholm.
- 55 Svensk mediedatabas, Kungliga biblioteket.

- 56 «Den gamla handen», Hjalmar Larsson.
 57 «Jul vid kolmilan», 1946, Hjalmar Larsson.
 58 «Borta med vinden», Hjalmar Larsson.
 59 Ibid.
 60 «Jätteflyget», Victor Arendorff.
 61 «Ljus blir världen», Victor Arendorff.
 62 Ibid.
 63 Ibid.
 64 Häri underförstås Familjetidningen Småläningen,
 Småläningens Jul och Mors Jultidning.
 65 Småläningens Jul 2018.
 66 Ibid.
 67 Familjetidningen Småläningen, 29 december 1962.
 68 Herbert Granliden i Småläningens Jul 1940.
 69 Karlsson 1994. Ref till Gullestad (1989) "Small Facts and
 Large Issues: The Anthropology och temporary Scandinavian
 Society". Annual Review of Anthropology, vol 18.

Takk:

Studien av *Småläningens Jul* har gjorts möjlig tack vare ett stipendium från Svensk mediehistorisk förening

Litteratur

- Albinsson, G. (1962). *Svensk populärpress 1931-61: utvecklingstendenser, marknadsbeskrivning och efterfrågeanalys*. Stockholm: Almqvist Wiksell.
- Boëthius, Ulf (1990). «Högt och lågt inom kulturen. Moderniseringsprocessen och de kulturella hierarkierna.» Ingår i Fornäs, Johan & Boëthius, Ulf (1990). *Ungdom och kulturell modernisering*. Stockholm: Symposion.
- Carlstoft Bramell, A-K. (2007). *Vilhelm Moberg tar ställning: en studie av hans journalistik och tidsaktuella diktning*. Dissertation. Stockholm: Carlsson.
- Dalström, K. (1921). *Den röda ungdomens kulturkamp*. Stockholm: Fram.
- Hansson, P-A. (1936) «Medborgerlig anda och gärning: Tal på Skansen på Bondens Dag den 28 juli 1935». *Fataburen: Nordiska museets och Skansens årsbok*, Stockholm: Nordiska museets förlag. [urn:nbn:se:nordiskamuseet:diva-401](http://nbn:se:nordiskamuseet:diva-401)
- Hedlund, T. (2008). «Poeterna har präglat vår jul». *Svenska Dagbladet* 24. december 2008.
- Hultén, B. (1977). *Kulturtidskrifter på 30-talet: Nordeuropa, Ateneum, Fronten*. Dissertation, Stockholms Universitet.
- Jonsson, G. (1998). En typografisk resa genom tre sekel. I Burius, A. (red.) *Några hyll(nings) centimeter*. Stockholm: Kungliga biblioteket.
- Karlsson, J. CH. (1994) «Finns svenskheten? En granskning av teorier av svenskt folklyne, svensk folkkaraktär och svensk mentalitet». *Sociologisk forskning* 1, 1994:44.
- Larsson, L. (1989). *En annan historia: om kvinnors läsning och svensk veckopress*. Dissertation, Lund: Lunds universitet.
- Ledin, P. (1997). «Med det nyttiga skola vi söka att förena det angenäma- <: text, bild och språklig stil i veckopressens föregångare. Lund: Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk.
- Ledin, P. (2000). *Veckopressens historia Del II*. Lund: Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk.
<http://oru.diva-portal.org/smash/get/diva2:656076/FULLTEXT01.pdf>
- Lindorm, P-E. (1951). *Svensk humor under 100 år: en kavalkad i ord och bild*. Stockholm: Hökerberg.
- Lundström, G., Rydén, P. & Sandlund, E. (red.) (2001). *Den svenska pressens historia 3. Det moderna Sveriges spegel (1897-1945)*. Stockholm: Ekerlid.
- Nationalencyklopedin, försvarsfrågan.
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/forsvarsfragan> (hämtad 4. augusti 2020)
- Platen, M.V. (1978). *Den unge Vilhelm Moberg: en levnadsteckning*. Stockholm: Bonnier.
- Ramström, E. (red.) (1981). *En fri tidning: Arbetaren, syndikalistisk pressröst 60 år*. Stockholm: Federativ.
- Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering (2006). *Mediernas Vi och Dom. Mediernas betydelse för den strukturella diskrimineringen*. Stockholm: Fritze.
- Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering (2006). *Arbetslivets (o)synliga murar: rapport*. Stockholm: Fritze.

Tidningar

Familjetidningen *Småläningen*
Småläningens Jul
Mors Jultidning